
ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ
W BYDGOSZCZY

STUDIA PEDAGOGICZNE 1984 z.12
Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna /3/

PAWEŁ PRUSAK

WSP w Bydgoszczy

KSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI NAUCZANIA POCZĄTKOWEGO I WYCHOWANIA PRZEDSZKOLNEGO W INNYCH KRAJACH

Przemiany edukacyjne w świecie dość powszechnie zaznaczone na przełomie lat 1960/70, a ze zwiększonym natężeniem występujące do połowy lat siedemdziesiątych, objęły swym zasięgiem całokształt problemów oświatowych i wychowawczych. Opracowane w tym okresie dziesiątki raportów o stanie oświaty w poszczególnych państwach, a zwłaszcza Raport Faure'a, dostarczają interesującego materiału do analiz porównawczych.

Podjmując próbę komparatystycznego ukazania kształcenia nauczycieli nauczania początkowego i wychowania przedszkolnego chciałbym uniknąć powtórzenia tych kwestii, które zdecydowanie lepiej i wszechstronniej omawiają znani autorzy jak J.Walczyna, T.Wojtyński, St.Wołoszyn czy T.Wróbel. Sygnalizując wybrane kwestie natury ogólnej będę próbował dokonać egzemplifikacji w oparciu o system kształcenia nauczycieli dzieci młodszych w Czechosłowacji i Francji¹.

Uwzględniając kierunki przemian w większości krajów dotyczące edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej² można skonstatować:

1. Występuje wyraźna tendencja do objęcia wszystkich dzieci zinstytucjonalizowaną opieką przedszkolną, której jednym z ważnych zadań jest przygotowanie wychowanków do rozpoczęcia systematycznej nauki w szkole. W tym miejscu odnotować należy francuski projekt objęcia wychowaniem przedszkolnym dzieci dwuletnich /Raport Haby'ego/³ oraz propozycję Z. i T.Engelmanów⁴ rozpoczęcia nauki przed rozpoczęciem wieku szkolnego. W myśl tej koncepcji nauka czytania rozpoczynać się będzie w wieku 2 i pół lat, a na opanowanie arytmetyki elementarnej należy przeznaczyć trzeci i czwarty rok życia. Z dzieckiem cztero - pięcioletnim można realizować m.in. dodawanie i odejmowanie /w formie

ustnej i pisemnej), mnożenie, ułamki, obliczanie powierzchni trójkąta, posługiwanie się mapami geograficznymi, a nawet początki gry w szachy.

2. We wszystkich analizowanych systemach szkolnych wyodrębniła się I szczebel nauczania, który obejmuje z reguły klasy I-III lub I-IV. Kształcenie na poziomie I we Francji trwa 5 lat /klasy XI-VII/, a w Czechosłowacji 4 lata.

3. Z wyjątkiem Anglii właściwą naukę szkolną dzieci rozpoczynają w wieku 6 lub 7 lat /w Czechosłowacji i we Francji w wieku 6 lat/ chociaż m.in. we Francji dopuszcza się możliwość nauki szkolnej dzieci pięcioletnich za zgodą rodziców, lekarza, psychologa i pedagoga.

4. W większości krajów kształcenie na poziomie I ulega skróceniu /w Czechosłowacji o jeden rok/ przy jednoczesnej intensyfikacji oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych.

Specyfika pierwszego szczebla nauczania, jak również podejście do kształcenia na poziomie "0" /przedszkolnym/ implikują określone posunięcia dotyczące kształcenia nauczycieli.

Jako jeden z warunków optymalizacji procesu kształcenia przyjmuje się zasadę kształcenia wszystkich nauczycieli na poziomie wyższym. Realizację tej zasady należy rozpatrywać jako warunek konieczny dla właściwego wdrażania zmieniających się co pewien czas elastycznych programów szkolnych, jak i z uwagi na możliwość przekształceń strukturalnych w szkolnictwie⁵.

Postulat kształcenia akademickiego dotyczy również nauczycieli nauczania początkowego i wychowania przedszkolnego. Realizuje się go m.in. w Anglii, Czechosłowacji, Polsce, RFN, Szwecji i w USA⁶. Dzieje się tak dlatego, że pierwszy szczebel nauczania jest podstawą, na której opierają się następne ogniwa systemu kształcenia. "Start dzieci do wieloletniej nauki, jakoś ich przygotowania merytorycznego nie tylko determinuje zasięg i dobór treści oraz metod i form nauczania w klasach wyższych, ale i rzutuje na osiągnięcia...". Ponadto "uczniowie klasy przedszkolnej i klas niższych, jak nigdy później w toku zajęć, wykazują pełną gotowość do utożsamiania się z nauczycielem i całkowite zaufanie względem niego. Chcąc integrować wielorakie oddziaływanie nauczycieli musi być przygotowany do zadań w sposób wszechstronny"⁷.

W realizacji powszechnie uznanej zasady kształcenia nauczycieli na poziomie wyższym występują liczne niekonsekwencje tłumaczone głównie względami ekonomicznymi. Owe niekonsekwencje tym bardziej są

odszuwalne, że dotyczą bardzo licznej rzeszy nauczycieli. Z reguły prowadzą się do kształcenia omawianej grupy nauczycieli również na poziomie półwyższym /Bułgaria, Rumunia, Austria, Francja/ a nawet średnim /Belgia, Kuba oraz częściowo Jugosławia, Rumunia i ZSRR/⁸.

Zarówno w Czechosłowacji, jak i we Francji widoczna jest troska o właściwą rekrutację kandydatów do zawodu nauczycielskiego jednak działania podejmowane w tym względzie różnią się⁹.

W Czechosłowacji z szeregu podejmowanych prób na uwagę zasługują doświadczenia Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu J.E.Purkyn'e w Brnie w zakresie szeroko prowadzonej rekrutacji młodzieży.

Ważnymi elementami są:

- wieloletnia, prowadzona przez nauczycieli szkoły średniej już od klasy I gimnazjum, obserwacja młodzieży aspirującej do zawodu nauczyciela z jednocześnie podejmowaną pracą nad kształtowaniem dyspozycji pożądaných w wybranym zawodzie,
- spotkania nauczycieli akademickich z uczniami klas IV oraz ich rodzicami i nauczycielami gimnazjów informujące o specyfice studiów nauczycielskich i wymaganiach egzaminacyjnych,
- udział nauczycieli akademickich w egzaminie maturalnym celem wstępnego pozyskania kandydatów na nauczycieli,
- egzamin sprawnościowy z zakresu wymowy, słuchu muzycznego i plastyki a po jego złożeniu egzamin z przedmiotów ogólnokształcących,
- ustalenie pewnego rodzaju preferencji dla młodzieży wiejskiej, która po ukończeniu studiów winna podejmować pracę w swoim środowisku.

Zakłady kształcenia nauczycieli we Francji nie są zainteresowane w prowadzeniu jakiegokolwiek działalności wśród młodzieży liceum, pozyskiwaniem kandydatów do zawodu. Jak wielokrotnie podkreślano w Ecole Normale d'Institutrices de Paris, szkoła ta /i jej podobne Zakłady/ nie potrzebuje "reklamy". Napór młodzieży na studia w zakresie nauczania początkowego i wychowania przedszkolnego jest niewspółmiernie duży do możliwości przyjęć. Zasadniczą formą doboru i selekcji jest egzamin wstępny. Ostrość selekcji konkursowej we wspomnianej szkole ilustrują dane liczbowe.

Rok	Ilość kandydatów	Przyjęci na I rok	
		ilość	%
1979	1200	90	7,5
1980	800	45	5,0

Dobór kandydatów do zawodu nauczycielskiego ma na celu przede wszystkim wyłonienie jednostek o wysokim poziomie intelektualnym. W następnej kolejności /odwrotnie niż u nas i w Czechosłowacji/ bada się uzdolnienia i umiejętności praktyczne. Dyspozycje psychiczne, nastawienie do pracy z dzieckiem w minimalnym stopniu rzutują na ogólny rezultat konkursu.

W omawianych krajach system kształcenia nauczycieli jest zróżnicowany.

W Czechosłowacji, nauczycieli nauczania początkowego i częściowo wychowania przedszkolnego kształcą Instytuty Pedagogiczne bądź Wydziały Pedagogiczne uniwersytetów. Nauka trwa 4 lata. Tok studiów oparty jest na szerokiej podbudowie przedmiotów społeczno-politycznych i psychologii. Przedmioty artystyczne i zajęcia techniczne rozpoczynają się w I semestrze i trwają:

a/ wychowanie plastyczne - po 2 godz. przez trzy semestry,

b/ wychowanie muzyczne

- umuzykalnienie - 2 godz. w trzecim semestrze,

- gra na instrumencie - 1 godz. przez cztery semestry,

c/ wychowanie techniczne - 2 godz. w pierwszym semestrze.

Wyżej wymienione przedmioty występują w postaci metodyk szczegółowych z reguły na III roku i różnorodnych praktyk pedagogicznych w szkołach¹⁰.

Istnieje też możliwość pracy w klasach I-IV po ukończeniu studium dla absolwentek gimnazjum.

Nauczycielki przedszkoli w większości kształcą się w średniej szkole pedagogicznej dla absolwentek szkoły podstawowej. Nauka trwa 4 lata, a jej program jest zbliżony do programu byłych liceów pedagogicznych w Polsce. W Szkole Pedagogicznej w Buskovicach k.Brna uważa się, że ten typ zakładu kształcenia nauczycieli w pełni przygotowuje do pracy z małym dzieckiem. W prowadzonej reformie szkoły pedagogicznej, szkoły średnie pozostaną jako forma kształcenia nauczycieli przedszkoli. Absolwentki tych szkół nie są przygotowane do pracy w szkole podstawowej. Po dwuletnim stażu mogą podjąć studia zaoczne na Wydziale Pedagogicznym.

Inne formy kształcenia nauczycielek przedszkoli w Czechosłowacji to przede wszystkim roczne studium dla absolwentek gimnazjum, a w trybie zaocznym trzyletnie studium dla absolwentek gimnazjum oraz

pięcioletnie studium dla niewykwalifikowanych nauczycielek.

We Francji nauczycieli nauczania początkowego i wychowania przedszkolnego kształcą szkoły normalne, do niedawna czteroletnie szkoły średnie po czteroletniej szkole średniej I stopnia, a obecnie trzyletnie szkoły po liceum dające dyplom studiów uniwersyteckich ogólnych i pełne kwalifikacje nauczycielskie na I stopniu nauczania. Kształcenie ma charakter praktyczno-teoretyczny. Studenta obowiązuje 30 godzin nauki tygodniowo. Obok przedmiotów ogólnokształcących, przez 2 lata występują: rysunek, prace ręczne, muzyka i kultura. Wymienionym przedmiotom nadaje się wysoką rangę.

W kształceniu nauczycieli w obu omawianych państwach istotną rolę spełniają praktyki pedagogiczne.

W Czechosłowacji - praktyki dla studentów na kierunku nauczania początkowego zbliżone są do układu praktyk w dotychczasowym czteroletnim toku studiów w Polsce. Jednak podjęte w tej kwestii badania przyniosły pewne modyfikacje. W drodze dociekań empirycznych prowadzonych w różnych ośrodkach na terenie Czechosłowacji ustalono, że efekty praktyk na kierunkach nauczycielskich są niezadowalające. Ponadto przyjęto, że dla przyszłych nauczycieli znaczenie praktyki nie sprowadza się jedynie do stosowania wiedzy teoretycznej. Praktyka bowiem stanowi jedną z metod poznawania rzeczywistości, wychowawczej oraz jest środkiem służącym do poznania nauczyciela i zrozumienia przezeń samego siebie, co umożliwi właściwą samoregulację w różnorodnych sytuacjach pedagogicznych. W efekcie opracowano program uwzględniający 12 godzin wykładu, w ciągu jednego semestru, przeznaczonego na zagadnienia społecznej interkomunikacji. Wprowadzono też zmiany w rekrutacji na kierunki pedagogiczne¹¹.

Również we Francji praktyki stanowią bardzo istotny element pedagogicznego przygotowania przyszłych nauczycieli dzieci młodszych. W Ecole Normale d'Institutrices de Paris układ praktyk jest następujący:

I rok - praktyka od przedszkola do klasy VII. Jest to tzw. staż wrażliwości pedagogicznej, który ma ukazać na ile decyzja wyboru zawodu była słuszna. Studenci prowadzą obserwację zajęć w przedszkolu i lekcji w szkole ćwiczeń, a w trzecim trymestrze odbywają zajęcia i lekcje próbne;

- II rok - praktyki /2 godz. tygodniowo w każdym trymestrze/ nastawione głównie na zajęcia próbne;
- III rok - charakter praktyk bardziej zróżnicowany, gdyż cały jeden trymestr studenci pracują w szkole, a w trzecim trymestrze odbywają egzamin praktyczny. Egzamin z udziałem inspektora szkolnego trwa cały dzień i obejmuje całokształt przygotowania pedagogicznego studenta.

W wielu krajach, w przebiegu praktyk pedagogicznych zwraca się uwagę na rolę opiekuna studentów i potrzebę jego doskonalenia zawodowego.

W przypadku zaprezentowanych krajów rozwiązano zasadniczy dylemat: kto ma uczyć dzieci młodszego nauczyciel "globalny" czy nauczyciel specjalista przedmiotowy, opowiadając się za nauczycielem globalnym.

Również w innych wysoko uprzemysłowionych państwach uważa się, dzieci młodszego powinieli uczyć jeden nauczyciel. Przy zachowaniu troski o rozwój umysłowy dziecko, o wyposażenie je w wiadomości, umiejętności i nawyki z zakresu podstawowych przedmiotów nauczania, przeważa nastawienie w kierunku wszechstronnego rozwoju osobowości. Tak rozumiana idea wyznacza dążenia do wytworzenia warunków, w których każde dziecko będzie miało warunki do zaspokojenia swoich podstawowych potrzeb w atmosferze bezpieczeństwa, życzliwości i zaufania. Jest to możliwe jedynie w warunkach ciągłego kontaktu z wychowankami przez jednego nauczyciela. Jednak w skali powszechnej problem ten nie został do końca rozwiązany.

W obu omawianych krajach kształcenie oparte jest na koncentracji w ramach jednego kierunku rozumianego bardzo szeroko, a jednocześnie i pracochłonnego z uwagi na potrzebę wnikania w problemy różnych dyscyplin naukowych i wyrabiania wielu umiejętności. Kształcenie to znajduje wsparcie w jednoczesnej specyfikacji psychologiczno-pedagogicznej dotyczącej tego szczebla kształcenia.

Szeroki profil kształcenia nauczycieli nauczania początkowego i wychowania przedszkolnego w Czechosłowacji i Francji wsparty jest przedmiotami artystycznymi, przygotowaniem technicznym i fizycznym. Zasada się na podobieństwie merytorycznym i metodycznym nauczania początkowego i wychowania przedszkolnego. Ponadto oparty jest na zbieżności wymagań wobec cech osobowościowych nauczycieli obu

tych szczebli. Konsekwencją takiego stanowiska jest kształcenie nauczycieli we Francji w szkole normalnej przygotowującej do pracy w przedszkolu i szkole elementarnej. Kształcenie specjalistów nauczania początkowego zorientowanych również na wychowanie przedszkolne znajduje potwierdzenie w praktyce stosowanej w ZSSR, USA i Anglii.

W Czechosłowacji /podobnie jak w Polsce/ występuje podział na omawiane kierunki kształcenia; jednak w naszych warunkach życia kładzie się nacisk na integrację treści w obu specjalnościach. Należy dodać, że w Czechosłowacji podobnie jak w Anglii, Szwecji czy USA widoczny jest pewien kompromis polegający na tym, że studenci przygotowani w zakresie nauczania początkowego, w trakcie studiów mogą wybrać dodatkowy przedmiot w celu poszerzenia wiedzy rzeczowej. Stwarza to im możliwość zdobycia dodatkowych kwalifikacji do nauczania konkretnego przedmiotu na następnym szczeblu kształcenia¹². Jest to rozwiązanie kontrowersyjne i jak wykazują doświadczenia różnych krajów niekorzystne dla nauczania początkowego z uwagi na obciążenie studentów i odpływ nauczycieli do wyższych szczebli kształcenia.

Wobec przejścia w Polsce na tok studiów pięcioletnich wypada dokonać porównania w tym względzie z innymi krajami. W państwach realizujących zasadę przygotowania nauczycieli i szczebla kształcenia na poziomie akademickim przeważa 4 letni okres studiów w zakładzie kształcenia nauczycieli. Natomiast w Anglii obowiązują 3 lata studiów, a w Szwecji 2 i 1/2 roku.

Dokształcanie nauczycieli nauczania początkowego i wychowania przedszkolnego w Czechosłowacji zbliżone jest do rozwiązań polskich. We Francji ciekawą formą dokształcania nauczycieli dzieci młodszych prowadzą szkoły normalne. W okresie praktyki ciągłej studentów III roku w czasie 3 trymestru, nauczyciele ze szkół, w których studenci odbywają praktyki, uczestniczą w miesięcznym kursie dokształcającym. Znaczące miejsce w zajęciach czynnych nauczycieli zajmują zagadnienia kultury. Przykładowo wymienić można udział w spektaklach teatralnych, zwiedzanie i analiza wystaw pomyślane jako zaspokojenie potrzeb kulturalnych nauczycieli oraz ich wykorzystanie w pracy szkolnej.

Przedstawione problemy kształcenia nauczycieli dotyczą w zasadzie dwóch państw i z natury rzeczy nie wyczerpują zagadnienia. Możliwość uogólnień zaprezentowanego materiału ogranicza jego zakres

zawężony do kilku szkół poznanych i przedstawionych w dotychczasowych wywodach. Sądzę jednak, że poczynione rozważania pozwoliły wskazać na istotne dla tematu problemy jak:

1. Konieczność uwzględnienia w rekrutacji kandydatów na nauczanie początkowe i wychowanie przedszkolne badania dyspozycji w zakresie wymowy, słuchu, poczucia rytmu, uzdolnień plastycznych czy też technicznych.
2. Potrzeba kształcenia nauczycieli obu kierunków na poziomie wyższym z dążeniem do ich integracji.
3. Kształcenie nauczycieli dzieci młodszych jedynie w zakresie potrzeb kierunku bez łączenia z dodatkową specjalnością.
4. Znaczące miejsce przedmiotów artystycznych i wychowania technicznego w przygotowaniu do zawodu studentów nauczania początkowego i wychowania przedszkolnego.
5. Okres przygotowania kandydatów do zawodu w większości krajów wynosi 4 lata.

W kształceniu nauczycieli w ogóle, a tym samym w zakresie nauczania początkowego i wychowania przedszkolnego nie chodzi o pełną unifikację. Studia porównawcze pozwalają jedynie na wybranie rozwiązań optymalnych dla określonych warunków i doprowadzenie do przemyślanych modyfikacji. Równocześnie przestrzegają przed zbyt pochopnymi decyzjami w systemie kształcenia nauczycieli, które w warunkach polskich, w tej chwili rzutują na stan oświaty.

PRZYPISY

- ¹W omówieniu systemu kształcenia nauczycieli nauczania początkowego i wychowania przedszkolnego w Czechosłowacji i we Francji wykorzystałem materiały zebrane w czasie stażu naukowego w tych krajach odbytego w latach 1980-1981
- ²E.Faure, *Uczyć się aby być*, Warszawa 1975
- ³Cz.Kupisiewicz, *Przemiany edukacyjne w świecie na tle raportów oświatowych*, Warszawa 1978 s.158-171
- ⁴P.Greco, *Problemy pedagogiczne nauczania początkowego*, W: A.Mońka Stanikowa /adaptacja i redakcja naukowa/, *Oświata i wychowania w toku przemian*, Warszawa 1979 s.484-485
- ⁵Cz.Kupisiewicz, *Przemiany...*,op.cit. s.31-32
- ⁶M.Radwiłowiczowie, *Jak się przygotowuje i doskonali nauczyciele dla klas początkowych za granicą?* "Oświata i Wychowanie" 1979, wersja D nr 17 s.27
- ⁷Tamże
- ⁸Tamże
- ⁹Orientację i dobór kandydatów do zawodu nauczyciela w Polsce szeroko omawiają M. i R. Radwiłowiczowie w książce pt. *Nauczyciel klas początkowych*, Warszawa 1981 s.51-59
- ¹⁰Na przykładzie Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu J.E.Purkyne w Brnie. Por., *Seznam prednasek na Pedagogické Fakulte ve studijnym roce 1979/80 Brno 1979* Nakładem Univerzity J.E.Purkyne w Brne
- ¹¹Por. M.Radwiłowiczowa, *Jak się przygotowuje*,op.cit. s.29
- ¹²Por. tamże s.28